جوگرافیای سیاسی لە سەردەمی کۆرۆنا ... نوسینی / بەرنهارد زەند

چالێنجی جیهانی پێویستی بە وەڵامێکی جیهانیه.

نوسینی / بەرنهارد زەند
وەرگێڕانی لە ئینگلیزییەوە / ڕزگار عومەر
سەرچاوە/ بەشی ئینگلیزی ئۆنلاینی گۆڤاری دیر شپیگڵ ی ئەڵمانی

ڕوون کردنەوەی وەرگێڕ:

ئەم ووتارە نموونەیەکە، پارچەیەکە لەو دۆخەی ڕوودەدات و شکل دەگرێ. مەرج نیە وەکو وەرگێڕ لە گەڵ سەرتاپای بۆچوونەکانی نێو ئەو ووتارە من کۆك بم یان ئێوە وەکو خوێنەر کۆك بن. ڕاستە ئێمە لە دۆخی تراژیدیایەکی مرۆیی و تەندروستی دەژین، بەڵام ئەو چانسەشمان بۆ دروست بووە کە پەرچەکردارەکانی وەرچەرخانێکی مێژوویی ببینین. یۆتۆبیاکان، پڕۆژە گەورە مێژووییەکان چەشنی "یەکەتی ئەوروپا" بە ئەزمونێکی زۆر هەستیار تێدەپەڕێ، لە وولاتێك خەڵك ئاڵای یەکەتی ئەوروپا دائەگرێت و لە شوێنیا ئاڵای چین بەرز دەکاتەوە، لە شوێنێکیتر نموونەی ئەم ووتارە هەشتا ناکۆکی و فۆبیا دەبینی لە کۆمەکی چین ، دەبینی "ئەوروپا سالاریی" پەڵ دەکێشێتە ترسی جوگرافیای سیاسی، لەوەوە دەیەوێ پێش بەو گۆڕانکاریە بگرێت، یان پەرچەکردارێك بنوێنێ چەشنی دڵتەنگی هاندەرانی تیمێك کە دڵتەنگیان هیچ لە واقیعی ئەنجامی یاریەکە ناگۆڕێ.

لە گەڵ پەتای کۆرۆنا سیستەمی جیهانی، بە دەنیایش لە گەڵیدا سیاسەت و جوگرافیای سیاسی گۆڕانکاری زۆر گەورە بە خۆیان دەبینین، ئەوروپا دەتوانێ شەقار بوونی شوناس لەت لەت بوونی مەعنەوی ئەندامەکانی کۆبکاتەوە ؟ دەتوانێ شکستی سیستەمی تەندروستی دروست بکاتەوە؟ لە دوای روخانی فاشیزم لە ئەڵمانیا، دواتر لە قۆناغێکتردا لە دوای ڕوخانی یەکەتی سۆڤیەت، ئەوروپا لە ژێر هەژموون و سێبەری ئەمریکا بووە، ئایا ئەم هەژموونە کاتی ئێکسپایەر بوونی هاتووە؟ چین دەتوانێ ببێتە ئەلتەرناتیڤی ئەم هەژموونە، ئەم پرسیارانە زۆر جدین، کە وەڵامەکانی کلیلی زۆرشتمان

بە دەکاتەوە، لەم بارەیەوە ئەم ووتارە زۆر شتمان پێدەڵێت، زۆر شتیش ناڵێت! بەڵام لە زمانی فۆبیایەکی شاراوە ئیقاع و ڕێڕەوی ڕووداوەکانمان پێ نیشان دەدات.

....

جوگرافیای سیاسی لە سەردەمی کۆرۆنا

لە کاتێکدا؛ کە دەوڵەتە ئەوروپیەکان و ئەمریکا سنوورەکانیان دادەخەن ڕوو لە ناوخۆی وڵاتەکانیان دەکەن وەک هەوڵێک بەرگرتن و هێواش کردنی ڤایرۆسی کۆرۆنا، وڵاتی چین یارمەتیەکانی دەنێرێ بۆ سەرتاسەری جیهان. بەڵام ئەوەی بە ڕاستی جیهان پێویستی پێیە بریتیە لە وەڵامێکی کۆدەنگی ڕێکخراو.
لەم هەفتەیەدا؛ سەرۆکی سڕبیا ووتەیەکی پڕ لە تووڕەیی پێشکەش کرد، ووتەیەک لەو جۆرانەی کە ستەپێکمان پێ دەکا بۆ بیرکردنەوە تێڕامان. ئەو بە تووڕەیی ووتی : " هاوپشتی ئەوروپی بۆ یەکتر نیە، ئەمە تەنیا حیکایەتێکی ئەفسانەیی بوو لە سەر پەڕەی کاغەز". ئەو گلەیی کرد کە ئەوروپا لەم دوایانەدا دەیویست بە زۆرەملێ وا لە سڕبیا بکات کە بۆ هاوردە کردنی کەل وپەل وپێویستیەکان پشت بە ولاتی چین نەبەستێت و لە جیاتی ئەوە لە ئەوروپا پێویستیەکانیان هاوردە بکەن. ئێستاش کە سڕبیا پێویستی بە کەل و پەل بوو لە ئەوروپا، وەڵامەکە ئەوەبوو " دراوی سڕبیا هیچ نرخێکی نیە."
سڕبیا کە هێشا ئەندام نیە لە یەکێتی ئەوروپا، دەیەوێ جل و بەرگ وماسکی خۆپارێزی و پزیشکی لە ئەوروپا بکڕێت بۆ خۆئامادەکردنی لە ڕووبەڕووبونەوەی ڤایرۆسی کۆرۆنا. بەڵام ئەوروپا نایفرۆشێ بە سڕبیا، چونکە " فرۆشتنی کەل و پەل و پێویستیە پزیشکیەکان بە دەوڵەتێک کە ئەندامی یەکێتی ئەوروپا نەبێت پێویستی بە ڕێگاپێدانی حکومەتەکان، ئەندامەکانی یەکێتی ئەوروپا هەیە"، کە پێشوتریش لە سەرەتاکانی ئەم هەفتەیە سەرۆکی کۆمیسیۆنی ئەوروپا ئۆرسۆلا ڤۆن دیرلین ڕایگەیاندبو " نەفرۆشتن هەنگاوی دروستە، چونکە ئەمە ئەو کەل وپەلانەمان بۆ سیستەمەکانی چاودێری تەندروستی خۆمان پێویسته".
بۆیە سەرۆکی سڕبیا ڤۆیتشی نامەیەکی بۆ سەرۆکی چین (شی جین پینگ) نوسی، دلنیاش بوو کە چین ڕادەکات بۆ پڕکردنەوەی ئەم بۆشایە، سەرۆکی سڕبیا بە سەرۆکی چینی نوسی " من باوەڕم بە براو دەستی خۆم شی جین پینگ هەیە، هەروەها باوەڕم بە کۆمەک و هاوکاری چین هەیە".
دۆخێکی شێتانەیە: ئەو حکومەتەی کە لەسەرەتا ویستی بڵاوبونەوەی ڤایرۆسەکە بشارێتەوە، دواتر کارو ئاکشنی لەڕێگەوە دەست پێکرد بە

بەرپەککگرتنی ڤایرۆسەکە بە هەواشی و بە تێچوونێکی زۆر، ئێستا سەرۆکەکی ئەوروپی ئەم وڵاتە (واتە چین) بە فریاد ڕەس دەزانێت. بکین زۆر کامەران بوو بەو موجامەلەیە. ئاژانسی هەواڵی چینی نوێ (شینگوا) لەم بارەیەوە نووسی " دەستی لە قەوماو دەستی ڕاستەقینەیە، کاتە تەوقە نەکردن هان دەدرێ لە ئەوروپا، دەستی یارمەتی چین ڕەنگە گۆڕانکاری دروست بکا " جوگرافیای سیاسی ئاوا ئیش دەکا؛ ئەگەر بۆشایی هەبوو، یەکێك باز دەدا بۆ پڕکردنەوەی.

بێگومان؛ یەکێتی ئەوروپا چاك دەزانێ چین بە شوێن پڕکردنەوەی ئەو بۆشاییانەیە. ساڵێك لەمەوبەر، بڕوکسل ڕایگەیاند " چین سیستەمێکی پێشبڕکێکارە هانی ئاڵەنگەی بەدیلی سیستەمی حوکمڕانی دەدات" . لەگەڵ ئەوەشدا ئێستا ئەوروپا خۆی لایەکی خۆی بە ئەم ڕەقیبە واڵا کردووە ، نەك تەنیا وڵاتانی بەلقان و ئەوروپای ڕۆژهەڵات، کە چەند ساڵێکە چین هەوڵ دەدات لەوێ قەڵەمڕەوی خۆی زیاد بکات، بەڵکو ئێستا لە نێو جەرگەی یەکێتی ئەوروپاش خەریکی هەمان کارە.
وەزیری دەرەوەی ئیتاڵیا (لویجی دی مایۆ) دەڵێ " ئێمە بە دابین کردنی ماسك ئامێری هەناسەدانی دەستکرد داوای یارمەتی کرد".
سەفیری ئیتاڵیاش لە یەکێتی ئەوروپا (مەوریزیۆ ماساری) دەڵێت " کۆمیسیۆنی یەکێتی ئەوروپا، داوایەکی ئیتاڵیای بەرزکردەوە بۆ ئەندامانی یەکێتی ئەوروپا، بەڵام " سەرکەوتوو نەبوو"
هەر لەم کاتەدا، دوو تیمی پزیشکی چین بە یارمەتیدان گەیشتنە ئیتاڵیاو تیمی سێیەمیش لە ڕێگایە. سەرۆکی چین دوای گفتوگۆیەکی تەلەفۆنی لە گەڵ سەرۆك وەزیرانی ئیسپانیا (بیدرۆ سانشیز) ووتی " ئیسپانیاش دەتوانێ پشت بە کۆمەکی چین ببەستێ. سەرۆکی چین ووتی " هەمیشە لە دوای باران تیشکی خۆر دێت". ڕۆژی چوارشەمەش سەرۆکی کۆمیسیۆنی ئەوروپا ڤۆن دیرلین ووتی" وڵاتی چین لەپاڵ پێویستی و کەل و پەلیتردوو ملیۆن ماسك دەدات بە ئەوروپا" .
هەروەها چین یارمەتی عێراق و ئێران و فلیپین دەدات. جاك ما ، دامەزرێنەری کۆمپانیای (Alibaba) ی چینی بۆ بازرگانی پارچەو یەدەگ لە ئینتەرنێت ڕایگەیاند کە ئەوان ٢٠ هەزار یەکەو کەل و پەلی تێست کردنی ڤایرۆس ، ١٠٠ هەزار ماسك، یەك هەزار بەدلەی پزیشکی تایبەت بە دکتۆرەکان و پەرستارەکان بۆ ٥٤ دەوڵەت دەنێرن لە ئەفریقیا، پێشوتریش جاك ما و کۆمپانیای عەلی بابا کۆمەکیان نارد بۆ ژاپۆن و کۆریای باشور و چەندین دەوڵەتیتر.
سیاسەت و- لە درێژ کراوەی خۆیدا جوگرافیای سیاسیش- لە سەردەمی قەیرانەکاندا لە ئیشی خۆیان ناوەستن. بە پێچەوانەوە، ڕەنگە توندتر ببن. ئەمە بە ڕوونی بەرچاومان کەوت، بە تایبەتی لە کێبڕکێ

و زۆرانبازی ووڵاتە یەکگرتووەکان و چین، کە دوا بەدوای چەند مانگێك لە شەڕی بازرگانی وێرانکەر شەڕەکە زۆر قوڵتربوو. لە مانگی شوباتدا وڵاتە یەکگرتووەکان رایگەیاند کە نوێنەرانی دەزگا میدیا فەرمیەکانی دەوڵەتی چین لە ئەمریکا وەکو “بەکرێ گیراوی بیانی” مامەڵەیان لە گەڵدا دەکرێت. دوای یەك ڕۆژ لەم قسەیە، چین سێ ژۆرنالیستی ڕۆژنامەی واڵ ستریت ی لە چین دەرکرد، هەروەها وەزارەتی دەرەوەی چین لە ڕۆژی سێ شەمەی ئەم هەفتەیە داوای بەڵگەنامەی کارکردن وەکو ڕۆژنامەنوس لە ١٣ ڕۆژنامەنوسی سەر بە ئاژانسەکانی : نیۆرك تایمز، واشنتۆن پۆست، واڵ ستریت کرد، پێشووتر هەرگیز هەنگاوی لەم بابەتە ڕووی نەداوە.